

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท วิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนาญาณ แปลว่า ญาณในวิปัสสนาหรือญาณที่นับเข้าในวิปัสสนาหรือญาณที่จัดเป็นวิปัสสนาได้แก่ ความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้^๑ กล่าวคือ การฝึกฝนอบรมจิตให้มีปัญญา เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดในสิ่งทั้งหลาย ตรงต่อสภาวะของมัน คือให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตรงตามความเป็นจริง ดังที่มีข้อความปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกว่า

วิปัสสนาที่เกิดขึ้นคือปัญญา กริยาที่รู้ชัด การวิจัย การเลือกสรรความวิจัยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญปัญญาจุณแผ่นดิน ปัญญาเป็นเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้งความรู้ดี แสงสว่างคือปัญญา ความไม่หลงมกมาย สัมมาทิฐิ ชื่อว่าวิปัสสนา^๒

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า วิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนาเป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง ตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสเป็นปัจจัยให้รู้แจ้ง พระนิพพานซึ่งเป็นอสังขตธรรม คือธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือที่เรียกว่า วิสังขาร ซึ่งแปลว่า สภาวะปลอดสังขาร หมายถึง การดับอวิชชา ตัณหาอุปาทาน คือนิพพาน^๓ ดังมีข้อความที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหাপทานสูตร มหาวรรคว่า “ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน เป็นฐานะอันนี้เป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก”^๔ ใน

---

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗๖.

^๒ อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๕๕/๓๐, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๕/๓๖-๓๗.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๖๖.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๗/๗๘.

คัมภีร์ชั้นอรรถกถาพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความของพระนิพพานไว้ว่า เป็นธรรมที่ดับชาติชรา มรณะ โดยพิจารณาทำให้แจ่มแจ้ง ทำให้เด่นชัดว่า รูป...ชรา มรณะ ไม่เพียง ถูกปัจจัยปรุงแต่งอาศัยกันเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป มีความสิ้นไป มีความคลายกำหนด และมีความดับไปเป็นธรรมดา คือพระนิพพาน^๕

สำหรับในประเด็นของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อรู้แจ้งพระนิพพานนั้นต้องประกอบด้วยองค์ธรรมสำหรับตรัสรู้คือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการคือ (๑) สติปัฏฐาน ๔ (๒) สัมมปธาน ๔ (๓) อิทธิบาท ๔ (๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕ (๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) อริยมรรค มีองค์^๖ กล่าวคือ ในขั้นต้นของการเจริญวิปัสสนาสมาธิ คือสมาธิที่ใช้ประกอบกับวิปัสสนา หรือเพื่อสร้างปัญญาที่รู้แจ้ง อันเป็นสมาธิ ในระดับ ระหว่าง ขณิกสมาธิ กับอุปปจารสมาธิ การเป็นอยู่โดยมีปัญญามองดูรู้ทันอยู่เสมอ ถึงความเกิดขึ้น และความเสื่อมสิ้นไปในอุปาทานชั้นทั้ง ๕ ว่า รูป เป็นต้น ดังนั้น ความเกิดขึ้นของรูป เป็นต้นนี้ ความดับไปของรูป เป็นต้นนี้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นต้นนี้ เกิดขึ้นดังนี้ ดับไปดังนี้ คือการใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ทางปัญญา เป็นอุปกรณ์ในการเจริญวิปัสสนา อย่างที่เรียกว่า เป็นบาทฐานของวิปัสสนา เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ อาสวักขยญาณ หรือวิชชาวิมุตติ^๗ การเจริญวิปัสสนาญาณในบางขณะต้องมีสมณานำหน้าเพื่อเป็นปัจจัยให้อริยมรรคเกิดดังมีพระพุทธดำรัสปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญวิปัสสนาอันมีสมณานำหน้า เมื่อเธอเจริญวิปัสสนาอันมีสมณานำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรค เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป ภิกษุเจริญสมณะอันมีวิปัสสนานำหน้า เมื่อเธอเจริญสมณะอันมีวิปัสสนานำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรค เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป เมื่อเธอเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป มรรคย่อมเกิดเธอเสพ เจริญทำให้มากซึ่งมรรค เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป^๘

^๕ ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๙๒/๕๗-๕๘.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑) หน้า ๒๗๗.

^๗ ดูรายละเอียดใน ที.อ. (ไทย) ๓/๒๕๗; อ.อ.อ. (ไทย) ๒/๓๙๖; ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๒.

^๘ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๗ - ๒๓๘.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจนำเสนอและศึกษาเรื่องการศึกษาวิปัสสนาภาวนากับการรู้แจ้งพระนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะปัญหาที่ต้องทราบคือการเจริญวิปัสสนาภาวนาอย่างไรจึงจะเกิดการรู้แจ้งพระนิพพานได้ อะไรคือ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้รู้แจ้งพระนิพพาน เพราะฉะนั้น ในงานวิจัยฉบับนี้จะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับความหมาย ลักษณะ ความสำคัญ ประเภทของ พระนิพพาน วิปัสสนาภาวนาและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการรู้แจ้งพระนิพพาน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพระนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิปัสสนาภาวนาเพื่อการรู้แจ้งพระนิพพาน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ วิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คืออะไร
- ๑.๓.๒ พระนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คืออะไร
- ๑.๓.๓ วิปัสสนาภาวนาเพื่อการรู้แจ้งพระนิพพาน เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) กล่าวคือศึกษาอ้างอิงจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและหนังสือวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ๆ ดังนี้

- ๑.๔.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙
- ๑.๔.๒ อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับแปลและพิมพ์เผยแพร่ของสำนักต่างๆ
- ๑.๔.๓ ปกรณวิเสสและเอกสารต่างๆ ตลอดถึงหนังสือวิชาการอื่นๆ ของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ พระนิพพาน หมายถึง ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีปัจจัย หรือ สภาวะที่ไม่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งไม่เป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิสังขาร ซึ่งเป็น สภาวะปลอดสังขาร หรือสภาวะที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งเป็นอสังขตธรรม หมายถึง นิพพาน

๑.๕.๒ วิปัสสนา หมายถึง การเห็นแจ้ง หรือวิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้งรู้แจ้งเห็นจริง คือการฝึกฝนอบรมจิตให้มีปัญญา เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดในสิ่งทั้งหลาย ตรงต่อสภาวะคือให้เข้าใจ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตรงตามความเป็นจริงได้แก่เห็นไตรลักษณ์

๑.๕.๓ ภาวนา หมายถึง การเจริญ การอบรม การทำให้มีให้เป็นขึ้น หมายถึง การทำ จิตใจให้สงบและทำปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตภาวนาที่รู้ละเอียด เป็นเครื่องทำลาย กิเลส จนถึงการรู้แจ้งพระนิพพาน

๑.๕.๔ หลักธรรม หมายถึง โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือหมวดธรรมเป็นเครื่อง ปฏิบัติเพื่อการรู้แจ้งพระนิพพาน ได้แก่ (๑) สติปัฏฐาน ๔ (๒) สัมมปธาน ๔ (๓) อิทธิบาท ๔ (๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕ (๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) อริยมรรคมีองค์ ๘

๑.๕.๕ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้อง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องวิปัสสนาภาวนากับการรู้แจ้งพระนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ครั้งนี้ มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาภาวนาไว้ใน หนังสือเรื่อง พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย ความว่า ผู้เจริญภาวนาด้วยการพิจารณาไตรลักษณ์ จะ พัฒนาความเข้าใจต่อโลกและชีวิตให้ชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมกับมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพจิต เป็นขั้นตอนสำคัญ ๒ ขั้นตอน คือ

๑) เมื่อเกิดความรู้เท่าทันสังขาร มองเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นทุกข์ และความไม่เป็นตัวตนชัดเจนขึ้นในระดับปานกลาง จะมีความรู้สึก ในทางตรงกันข้ามกับความรู้สึกที่เคยมีมาแต่เดิม ก่อนนั้นเคยยึดติดหลงใหลในรูปรสกลิ่นเสียง เป็นต้น พอมองเห็นไตรลักษณ์แล้วความรู้สึกเปลี่ยนไป กลายเป็นรู้สึกเบื่อหน่าย

๒) เมื่อความรู้เท่าทันนั้นพัฒนาต่อไป จนกลายเป็นความรู้เห็นตามความเป็นจริง ปัญญาเจริญเข้าสู่ภาวะสมบุรณ์ เรียกว่ารู้เท่าทันธรรมดาอย่างแท้จริง ความรู้สึกเบื่อหน่ายรังเกียจ จะหายไป กลับรู้สึกเป็นกลางไม่หลงติดใจ แต่ก็ไม่รังเกียจมีความรู้ชัดตามที่มันเป็น และความรู้สึกโปร่งโล่งเป็นอิสระ พร้อมด้วยท่าทีของการที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ไปตามความสมควรแก่เหตุผล และตามเหตุปัจจัยพัฒนาการทางจิตปัญญาในขั้นตอนที่สองนี้ ในระบบการปฏิบัติของวิปัสสนา ท่านเรียกว่า สังขารูปেকชาญาณ (ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร) เป็นขั้นตอนที่สำคัญและจำเป็น ในการที่จะเข้าถึงความรู้ประจักษ์แจ้งสัจจะ และความเป็นอิสระของจิตโดยสมบูรณ์^๙

๑.๖.๒ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดกญาณสิทธิ) ได้อธิบายอริยมรรคกับอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไว้ในหนังสือเรื่อง วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๒ ว่าด้วย มหาสติปัฏฐาน ความว่า สัมมาทิฏฐิ เป็นข้อคือเห็นอริยสัจ ๔ ท้องพอง ท้องยุบ และจิตเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกัน จัดเป็นทุกข์สัง จัณหานุสยอนตองอยู่ในขันธสันดานซึ่งเป็นตัวการให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในวัฏสงสาร จัดเป็นสมุทัยสัจ ทุกข์กับสมุทัยดับลงไปเมื่อไร เมื่อนั้นจัดเป็น นิโรธสัจ อริยมรรคที่กำหนด รู้ทุกข์ ละสมุทัย มีนิโรธ เป็นอารมณ์ จัดเป็น มรรคสัจ^{๑๐}

๑.๖.๓ พระอรุณนันทมุนี (พุทธทาส อินทปัญโญ) ได้ให้ทัศนะเรื่องสมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติไว้ในหนังสือเรื่อง คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์ ความว่า พระพุทธศาสนา คือ วิชาหรือวิธีปฏิบัติให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรถัดมาก็บอกให้รู้ว่าที่อะไรเป็นอะไรนั้น คือ เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และบอกให้รู้ว่าสัตว์หลงไปในสิ่งที่เป็นอย่างอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ ก็เพราะอำนาจของอุปาทาน จึงได้ติดแน่นอยู่ในสิ่งเหล่านั้น แล้วบอกให้ทราบต่อไปว่า ไตรสิกขา ๓ เป็นวิธีปฏิบัติสำหรับจะให้ตัดอุปาทานได้ และบอกให้ทราบในที่สุดว่า ขันธ ๕ หรือส่วน ๕ ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลกนี้เองเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ฉะนั้น เราจะต้องศึกษาให้รู้จักตัวขันธ ๕ หรือโลกทั้งสิ้น ให้

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิณม, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๔.

^{๑๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๒ ว่าด้วย มหาสติปัฏฐาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๑๐ - ๖๑๑.

ถูกต้องตามที่เป็นจริง จึงจะเกิดความรู้แจ้งแทงตลอดชนิดที่เป็นญาณทัสสนะ ทำการปล่อยวางหลุดพ้นได้ ด้วยหลักปฏิบัติทั่วไป ท่านมีวิธีการปฏิบัติอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นศีล คือปรับปรุงในเรื่องกายวาจาให้ดี แล้วก็ดำเนินสมาธิ คือ รวบรวมกำลังใจให้เป็นที่ปรับปรุงให้เหมาะสมที่จะทำงานทางจิต ต่อจากนั้น ก็ดำเนินการพิจารณาที่เป็นตัวปัญญา^{๑๑}

๑.๖.๔ พระราชสังวรญาณ (หลวงพ่อดุริธ ฐานิโย) ได้กล่าวถึงวิปัสสนากรรมฐานไว้ในหนังสือเรื่อง การฝึกอบรมกรรมฐานภาคปฏิบัติ ความว่า การเจริญกรรมฐานโดยการยกขั้น ๕ มาเป็นอารมณ์ก่อนพิจารณาเป็นไตรลักษณ์จนเกิดปัญญาญาณรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ เช่น การเจริญวิปัสสนาโดยการยกเอาขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มาพิจารณาน้อมเข้าไปสู่ไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยความคิดและสติปัญญาที่เราเรียนทรงจำมา คิดเอา ประจักษ์ว่า รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็ว่าเอาเอง พร้อมๆ กับน้อมใจเชื่อลงไปว่า รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาจริงๆ แต่ในขณะที่เราพิจารณาอยู่นั้น บางทีจิตอาจจะสงบลงเป็นสมาธิเพราะการค้นคิดในเหตุผล ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนั่นเอง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ เป็นอุบายที่จะทำให้จิตสงบเป็นสมาธิได้เหมือนกัน^{๑๒}

๑.๖.๕ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวถึงวิปัสสนาไว้ในหนังสือเรื่อง คู่มือการบำเพ็ญกรรมฐาน ความว่า วิปัสสนานั้น ย่อมอาศัยสมาธิจึงเกิดขึ้นตั้งอยู่ได้ ถ้าไม่เจริญให้สมาธิเกิดขึ้นก่อนแล้ว ก็ไม่สามารถจะเจริญวิปัสสนานั้นให้เกิดขึ้นได้ เพราะสมาธิเป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนานั้น โดยนัยนี้ ผู้ที่มีศีลไม่บริสุทธิ์ ไม่ได้สมาธิ มีจิตฟุ้งซ่านอยู่แล้ว จะมาอวดอ้างว่าได้สำเร็จในวิปัสสนาภาวนาอย่างนั้น ๆ ไม่ควรจะเชื่อถือเลย เพราะศีลที่บริสุทธิ์เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ สมาธิเล่าก็เป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนาวิปัสสนานั้นเล่า ก็เป็นเหตุให้เกิดอริยมรรค อริยมรรคนั้นเล่า ก็เป็นเหตุให้เกิดอริยผล เป็นธรรมดานิยมมีอยู่อย่างนี้ ไม่ยกย้ายเป็นอย่างอื่นไม่ได้เลย^{๑๓}

๑.๖.๖ พระอาจารย์ ดร. ภัททันตะ อาสภเถระ ได้กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาภาวนาไว้ใน คัมภีร์ปฐมวิปัสสนาวงศ์ในประเทศไทย ความว่า “ขึ้นชื่อว่า วิปัสสนาแล้วย่อมไม่แคล้วจากมหาสติปัฏฐานไปได้ ไม่มองคิโดก้องค์หนึ่งขององค์ ๔ ในมหาสติปัฏฐานนี้รวมอยู่ด้วย” ซึ่งมีความหมาย

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษยสัมพันธ์สมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

^{๑๒} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), การฝึกอบรมกรรมฐานภาคปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๑๓} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คู่มือการบำเพ็ญกรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๕.

อีกอย่างว่า มหาสติปัฏฐานนี้ คือ เส้นทางที่พระพุทธองค์และพระอริยสาวกทั้งหลายดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์จริง^{๑๔}

๑.๖.๗ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาภาวนาไว้ในหนังสือเรื่อง มหาสติปัฏฐานสูตร ความว่า เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่เป็นกองรูป เวทนา จิต หรือสภาวะธรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมเกิดขึ้นในขณะนั้น กล่าวคือ

๑) สัมมาทิฐิ เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ตามลำดับวิปัสสนาญาณจนกระทั่งถึงมรรคญาณ

๒) สัมมาสังกัปปะ น้อมจิตไปสู่สภาวะธรรม เหมือนการเล็งเป้าในเวลายิงธนู

๓) สัมมาวาจา จดเว้นจากวจีทุจริต ๔

๔) สัมมากัมมันตะ จดเว้นจากกายทุจริต ๓

๕) สัมมาอาชีวะ จดเว้นจากกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ อันเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ

๖) สัมมาวายามะ เพียรจดจ่อสภาวะธรรมปัจจุบัน

๗) สัมมาสติ ระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมได้อย่างชัดเจนโดยปราศจากสมมุติบัญญัติ

๘) สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นไม่ซัดส่ายฟุ้งซ่านไปในอดีตหรืออนาคต

สัมมาวาจาเป็นต้นเป็นอริยมรรคที่เกิดขึ้นก่อน เพราะผู้ปฏิบัติธรรมได้สมาทานศีลก่อนการปฏิบัติ เพื่อให้ความประพฤติทางกายและวาจาบริสุทธิ์ ส่วนอริยมรรค ๕ อย่างอื่นเป็นสิ่งที่นักปฏิบัติสั่งสมอบรมในเวลาเจริญวิปัสสนาภาวนา เมื่อเป็นดังนี้เขาย่อมได้ชื่อว่าเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในขณะปฏิบัติธรรม^{๑๕}

๑.๖.๘ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ) ได้กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาภาวนาไว้ในหนังสือเรื่อง อริยวังสปฏิปทา ความว่า การเจริญสติปัฏฐาน อาจเรียกว่าวิปัสสนาภาวนา (การเจริญวิปัสสนา) จตุสัจจกรรมฐาน (กรรมฐานที่ทำให้รู้แจ้งสัจจะ ๔) และบุรพภาคมรรค (หนทางเบื้องต้นในการบรรลุโลกุตตรธรรม) นอกจากนี้การเจริญภาวนาเพื่อบรรลุพระ

^{๑๔} พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ ธรรมจารย์ อัครมหาภิกษุญาณจารย์, **ปฐมวิปัสสนาวงศ์ในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๔.

^{๑๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังค์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๑๗.

นิพพานที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เช่น การเจริญสัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็นับเข้าในการเจริญสติปัฏฐาน เพราะสติเป็นหลักสำคัญหากปราศจากสติแล้ว ไม่อาจเจริญธรรมอย่างอื่นได้^{๑๖}

๑.๖.๙ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนากาวนา ไว้ในหนังสือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ความว่า ในบรรดาอริยสัจ ๔ ทุกขสัจ คืออุปาทานขันธ ๕ ที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ เป็นสภาวะที่ ควรกำหนดรู้ การกำหนดรู้ทุกขสัจตามความเป็นจริงนั้น มีได้ด้วยการระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่ปรากฏในขณะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระแทกสัมผัส และคิดนึก ในการกำหนดรู้ทุกขสัจตามวิธีที่กล่าวมานี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นธรรมที่ควรเจริญ ก็ได้รับการพัฒนาให้เจริญงอกงามขึ้น ทุกขสัจที่ผู้ปฏิบัติธรรมกำหนดรู้ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา ชื่อว่า อารัมมณะ คืออารมณ์ที่ถูกรู้ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าตกอยู่ในไตรลักษณ์ส่วนมรรคสัจซึ่งเป็นปัญญาที่เข้าใจทุกขสัจ ชื่อว่า อารัมมณิกะ คือ สภาวะหยั่งรู้ เป็นธรรมที่ควรพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมพัฒนาได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกขสัจ และเมื่ออริยมรรคได้รับการพัฒนาเต็มที่แล้ว จึงจะรู้แจ้งพระนิพพาน^{๑๗}

๑.๖.๑๐ พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัมมาจริยากัมมัฏฐานาจริยะได้กล่าวถึงการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาไว้ในหนังสือเรื่อง วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ความว่า สังขารูปเขชาญาณ ย่อมเกิดแก่ผู้เจริญวิปัสสนากาวนา หลังจากที่ผ่านมา ปฏิสังขารญาณแล้ว คือญาณที่วางเฉยในรูปและนาม เมื่อผู้มีความเพียรเจริญวิปัสสนากาวนาตั้งสติกำหนดรูปรูปนาม ไม่ย่อท้อติดต่อกันไปและจะได้เห็นรูปนามแสดงอาการต่างๆ ด้วยอำนาจแห่งพระไตรลักษณ์^{๑๘}

๑.๖.๑๑ พระครูปลัดวรมหาวัณณ (วรพงศ์ ปภสฺสโร) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาไว้ในหนังสือเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ ความว่า วิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นการใช้ปัญญาพิจารณากฎธรรมดา เมื่อจิตสงบลง การงานทุกอย่างก็จะ

^{๑๖} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวังสปฏิบัติปา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗.

^{๑๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), อัมมจักกัปปวัตตนสูตร, แปลโดย พระคันธสाराภังค์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๖๙.

^{๑๘} ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัมมาจริยากัมมัฏฐานาจริยะ, วิปัสสนาที่ปณีฎีกา, (มปพ.) ๒๕๕๖, หน้า ๙๙.

สำเร็จได้ตามความประสงค์ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จำเป็นต้องมีจุดหมายที่ชัดเจน จึงจะเกิดการรู้แจ้งได้ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้จิตสงบจากกิเลส ทำจิตที่เศร้าหมองให้บริสุทธิ์ผ่องใส^{๑๙}

๑.๖.๑๒ วัชระ งามจิตรเจริญ ได้กล่าวถึงการรู้แจ้งพระนิพพานไว้ในหนังสือเรื่องพุทธศาสนาเถรวาท ความว่า ไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการพัฒนาตนเองในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำจนถึงระดับสูงโดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ความพ้นทุกข์คือนิพพาน ไตรสิกขาจึงมีความหมายหรือแนวทางปฏิบัติที่กว้างขวางรวมเอาอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานไว้ด้วย แต่อริยมรรคมีองค์ ๘ แม้จะสามารถจัดเข้าในไตรสิกขาได้ แต่มีขอบเขตที่แคบกว่าไตรสิกขา เพราะเมื่อว่ากันตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์อย่างเคร่งครัด องค์มรรคทั้ง ๘ ประการนั้นจะถือว่าเป็น “อริยมรรค” ก็ต่อเมื่อปฏิบัติและเกิดขึ้นพร้อมกันเพื่อการตรัสรู้หรือทำลายกิเลสหรือเพื่อบรรลุนิพพานเท่านั้น^{๒๐}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจรรย์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนาเฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ” จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว สรุปความได้ว่า ภาวนา เป็นเครื่องให้กุศลธรรมทั้งหลายเกิดมี คือเสพคุณ ได้แก่ ทำกุศลธรรมทั้งหลายให้เจริญแห่งชน” ภาวนา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กัมมัฏฐาน จัดเป็นการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ เพราะคำว่า กัมมัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานหรือการกระทำ แปลว่า ที่ตั้งของความเจริญอุตสาหกรรมที่เรียกว่าการปรารภความเพียร กล่าวคือ อริยมรรคและวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มีความหมายแตกต่างกันและมีความสัมพันธ์กันเกี่ยวเนื่องกับการบรรลุ มรรค ผล นิพพานโดยตรง^{๒๑}

๑.๖.๒ พระมหาประเชิญ ปญญาวุธ (ศรีหระ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อริยสัจ ๔ อันเป็นภูมิวิปัสสนาเฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว สรุปความได้ว่า อริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้และเป็นหลักธรรมที่มี

^{๑๙} พระครูปลัดวรมหาธรรม (วรพงศ์ ปภสฺสโร), การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔, (กรุงเทพมหานคร : คอมม่าดีไซน์ แอนด์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑.

^{๒๐} วัชระ งามจิตรเจริญ, ดร., พุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๕.

^{๒๑} พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจรรย์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนาเฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะธรรมทั้งมวลล้วนประชุมลงในอริยสัจ ๔ ดังกล่าวอธิบายในอนุโลมญาณในวิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง ทำให้ทราบสภาวะเกิดดับของธรรม นำไปประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ทุกยุคทุกสมัย^{๒๒}

๑.๖.๓ พระศรีธีรวงศ์ สจจวโร (สมัย ต้นสอน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว สรุปความได้ว่า การเจริญวิปัสสนากับการเจริญสติปัฏฐาน จึงเป็นหลักเดียวกัน และการเจริญสติปัฏฐานจักต้องบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ถือว่าเป็นการเจริญมรรค ๘ องค์ธรรมของสติปัฏฐานประกอบด้วย วิริยะ ปัญญา สติ ดังในสติปัฏฐานแสดงว่า การเจริญสติปัฏฐาน เป็นการเจริญวิปัสสนานั่นเอง เพราะองค์ธรรมของสติปัฏฐาน ประกอบด้วยวิริยะ ปัญญา สติ^{๒๓}

๑.๖.๔ พระสมภาร ทวีรัตน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การนำหลักวิปัสสนากรรมฐานมาใช้ในการลดภาวะความแปรปรวนทางอารมณ์ในสตรีวัยทอง” จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว สรุปความได้ว่า เมื่อนำลักษณะการทำหน้าที่ของสติดังกล่าวมาแล้วนั้น มาพิจารณาประกอบจะมองเห็นประโยชน์ที่มุ่งหมายของการปฏิบัติฝึกฝนในสติ มีดังนี้ (๑) ควบคุมรักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการโดยตรวจตรากระบวนการรับรู้และกระแสดความคิด เลือกรับสิ่งที่ต้องการ กันออกไปซึ่งสิ่งไม่ต้องการ ตรึงกระแสดความคิดให้นิ่งเข้าที่ และทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย (๒) ทำให้ร่างกายและจิตใจ อยู่สภาพที่เรียกได้ว่าเป็นตัวของตัวเอง เพราะมีความโปร่งเบา ผ่อนคลาย เป็นสุขโดยสภาพของมันเอง พร้อมทั้งจะเผชิญความเป็นไปต่าง ๆ และจัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกอย่างได้ผลดี (๓) ในภาวะที่จิตเป็นสมาธิ อาจใช้สติเหนี่ยวนำกระบวนการรับรู้ และกระแสดความคิด ทำขอบเขตการรับรู้ และความคิดให้ขยายออกไปโดยมิติต่าง ๆ หรือให้เป็นไปต่าง ๆ ได้ (๔) โดยการยึดหรือจับเอาอารมณ์ ที่เป็นวัตถุแห่งการพิจารณาวางไว้ต่อหน้า จึงทำให้การพิจารณาสืบค้นด้วยปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจนเต็มที่ เท่ากับเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมปัญญาให้เจริญบริบูรณ์ (๕) ชำระพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้ง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ให้บริสุทธิ์ อิสระ ไม่เก้อกกั้ว หรือ เป็นไปด้วยอำนาจ

^{๒๒} พระมหาประเชียร ปญฺญวโร (ศรีเหรา), “ศึกษาวิเคราะห์อริยสัจ ๔ อันเป็นภูมิวิปัสสนาเฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐.

^{๒๓} พระศรีธีรวงศ์ สจจวโร (สมัย ต้นสอน), “ศึกษาภยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติ ปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

ต้นหาอุปาทาน และร่วมกับสัมปชัญญะทำให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปด้วยปัญญา หรือ ผล
บริสุทธิ์ล้วน^{๒๔}

๑.๖.๕ ศรีสท แสงสว่าง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “โพชฌงค์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” จากการศึกษาวิจัย
ดังกล่าว สรุปความได้ว่า อานิสงส์ของการเจริญโพชฌงค์ มี ๗ ประการคือ

- ๑) จะได้บรรลุอรหัตตผลทันทีในปัจจุบัน
- ๒) หากในปัจจุบันยังไม่ได้บรรลุ ก็จะได้บรรลุในเวลาใกล้ตาย
- ๓) หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปริ
นิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน (สังโยชน เบื้องต่ำ) ๕ ประการสิ้นไป
- ๔) หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้
อันตราปรินิพพายีจะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕
ประการสิ้นไป
- ๕) หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระ อนาคามีผู้อันตรา
ปรินิพพายี และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี จะได้เป็นพระอนาคามีผู้ อสังขารปรินิพ
พายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการสิ้นไป
- ๖) หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระ อนาคามีผู้อันตรา
ปรินิพพายี ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรินิพ
พายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการสิ้นไป
- ๗) หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปริ
นิพพายีไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรินิพพายี

---

^{๒๔} พระสมภาร ทวีรัตน์, “การนำหลักวิปัสสนากรรมฐานมาใช้ในการลดภาวะความแปรปรวนทาง
อารมณ์ในสตรีวัยทอง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ :บัณฑิต
วิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓ - ๑๔.

และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรินิพพานี้ จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุทกังโสโตกนิภูคามี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการสิ้นไป^{๒๕}

๑.๖.๖ พระสมบุรณ์ ปุณฺณวฑฺฒ (อุทา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อินทรีย์ ๕ ในการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” จากการ ศึกษาวิจัยดังกล่าว สรุปความได้ว่า ในขณะที่เจริญสติปัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น องค์มรรคอื่น ๆ มีสัมมาสังกัปปะเป็นต้น ตลอดจนองค์ธรรมอื่น ๆ มีอินทรีย์ ๕ เป็นต้น ก็ได้รับการพัฒนาให้ เกิดและเจริญขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะองค์ธรรมในอินทรีย์ ๕ เป็นต้น ก็มีส่วนที่ซ้ำซ้อนกับองค์มรรค เช่น สตินทรีย์ และสติสัมโพชฌงค์ก็เป็นอันเดียวกับสัมมาสติ และองค์ธรรมอื่นนอกจากองค์ธรรม ในอริยมรรคก็มีอยู่ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานนี้ด้วยเช่นกันเช่น ศรัทธาในอินทรีย์ ๕ (อันเดียวกับผละ ๕) และปิตินโพชฌงค์ ๗ การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานจึงเท่ากับการปฏิบัติองค์ธรรม ในหมวดต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้พร้อมกัน กล่าวอีกอย่างก็คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ อันเป็นข้อ ปฏิบัติหรือองค์ธรรมเพื่อการตรัสรู้^{๒๖}

๑.๖.๗ แม่ชีระวีวรรณ ธมฺมจารินี (งานวิสุทธิพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาวะ ญาณเบื้องต้นของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ณ สำนักวิปัสสนากรรมฐาน วัดพระ ธาตุศรีจอมทองวรวิหาร จากการศึกษาค้นคว้าดังกล่าว สรุปความได้ว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จะต้องพิจารณาทั้งสภาวะธรรมภายในและภายนอกพร้อมกัน พร้อมทั้งการพินิจถึงเหตุปัจจัยจาก อดีตที่ผ่านมาว่าเคยทำเหตุปัจจัยนั้นมาก่อนหรือไม่ ซึ่งสภาวะธรรมและเหตุดังกล่าวมีผลต่อการ ปฏิบัติคือ บางคนปฏิบัติลำบากสำเร็จช้า บางคนปฏิบัติลำบากสำเร็จเร็ว บางคนปฏิบัติง่ายสำเร็จ ช้าบางคนปฏิบัติง่ายแต่สำเร็จเร็ว นอกจากนี้การกระทำในปัจจุบัน ความตั้งใจในการกำหนดรูป นาม ทั้งภายนอกและภายใน อย่างประณีตบรรจงจดจ่อต่อเนื่องในทุกๆ อิริยาบถตั้งแต่ตื่นนอน จนถึงเข้านอน และการปรับอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติให้เสมอกัน ก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติ

^{๒๕} ศรีสต แสงสว่าง, “ศึกษาโพชฌงค์ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะ กรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๒๖} พระสมบุรณ์ ปุณฺณวฑฺฒ (อุทา), “ศึกษาอินทรีย์ ๕ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลัก สติปัฏ ฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓),

วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้สภาวะญาณเบื้องต้น ของผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้าขึ้นไปเป็นลำดับ ตั้งแต่ สภาวะญาณ ๑ ไปจนถึงมรรค ผล นิพพาน^{๒๗}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวสรุปความได้ว่า ผู้เจริญมหาสติ ปัฏฐาน ๔ หรือวิปัสสนาปัญญา ด้วยการพิจารณาไตรลักษณ์ จะพัฒนาความเข้าใจต่อโลกและชีวิต ให้เจเนียงขึ้นปัญญาเจริญเข้าสู่ภาวะสมบุรณ์พัฒนาการทางจิตปัญญา เป็นระบบการปฏิบัติของ วิปัสสนา เรียกว่า สังขารเพกขาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการที่จะเข้าถึงความรู้ประจักษ์แจ้งสัจจะ เมื่อองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้คือโพธิปักขิยธรรม ซึ่งมีอริยมรรคที่สุดได้รับการพัฒนาเต็มที่แล้ว ย่อมจะรู้แจ้งพระนิพพาน และในอนุโลมญาณ ใน วิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง ทำให้ทราบสภาวะเกิดดับของธรรม นำไปประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ทุกยุคทุกสมัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอประเด็นที่แตกต่างจากเอกสารและงานวิจัยที่ ทบทวนมาแล้วนั้น คือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาพระนิพพาน และวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาวิปัสสนาภาวนาเพื่อการรู้แจ้งพระนิพพานโดยจะนำเสนอ ตามลำดับต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คือการศึกษา ค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากหนังสือเอกสารและบทความทางวิชาการของ ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

๑.๗.๑. การตั้งและการกำหนดประเด็นปัญหา โดยหัวข้อเรื่องและกำหนดประเด็น ปัญหาหรือวัตถุประสงค์จะวิจัยเชื่อมโยงกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๒. การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูลโดยเริ่มเก็บข้อมูลและเอกสาร หลักฐานทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค

---

^{๒๗}แม่ชีระวีวรรณ ธมมจารินี (งานวิสุทธิพันธ์), “การศึกษาสภาวะญาณเบื้องต้นของผู้เข้าปฏิบัติ วิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ณ สำนักวิปัสสนากรรมฐาน วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร”, วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

และเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆ จากห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๓. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้ามาวิเคราะห์และสังเคราะห์ จัดลำดับก่อนและหลังตามลำดับความสำคัญของแต่ละบทตอน แบ่งหมวดหมู่ให้เหมาะสมแก่การวิจัย การวิเคราะห์เนื้อหาโดยสรุปเมื่อใช้กับงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ก็คือมีการตีกรอบกำหนดหัวข้อตามทฤษฎีที่ใช้เทียบเคียง

๑.๗.๔. การแปลความหมายข้อมูลและงานผลการวิจัย เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยต้องแปลความหมายข้อมูลหลักฐานและเอกสาร ค้นหาคำตอบอย่างมีขั้นตอนพร้อมทั้งเสนอผลที่ได้จากการวิจัยมาสังเคราะห์เป็น “องค์ความรู้ใหม่” และจัดทำเป็นรูปเล่มเป็นรายงานผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบพระนิพพานในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบวิปัสสนาภาวนาเพื่อการรู้แจ้งพระนิพพาน